

ЧИ МОЖЕ ПОРУШЕННЯ ПОСТАЧАННЯ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПШЕНИЦІ СПРИЧИНИТИ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АФРИЦІ?

Вероніка Білгер, керівниця відділу досліджень ICMPD

Несрін Бен Брагім, дослідниця ICMPD

Війна в Україні має далекосяжні наслідки для багатьох країн світу, в тому числі для країн Африки, де вона вже впливає на продовольчу безпеку, ринки праці та ціни на енергоносії. У цій статті досліджується первинний вплив війни на дефіцит продовольства в Африці та можливі наслідки для переміщення населення як в середині континенту, так і за його межі.

Війна в Україні та санкції, запроваджені проти Росії, які включають заборону на експорт, є яскравим нагадуванням про взаємозалежність у глобалізованому світі та нерівність світової економіки. Географічно далекі від конфлікту, країни Африки, тим не менш, відчують його вплив на продовольчу безпеку, ціни на енергоносії та ринки праці, багато з яких дуже залежать від імпорту продовольства. Російсько-українська війна має резонансні наслідки поза межами Європи і може призвести до кризи та переміщення населення за межі континенту, що буде впливати на деякі африканські країни значно більше, ніж на інші.

Чому саме пшениця настільки важлива для Африки?

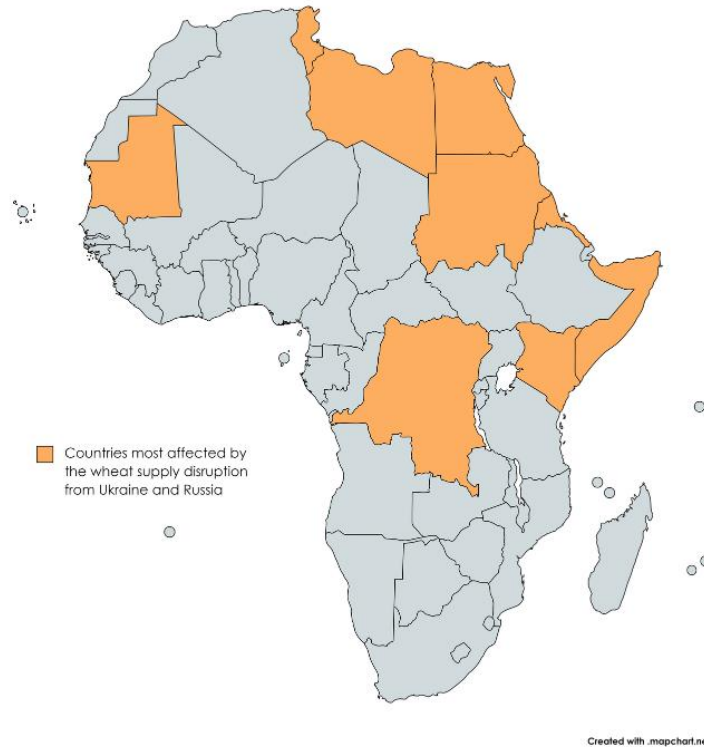
З різних причин більшість африканських країн мають значну залежність від імпорту основних продуктів харчування, необхідних для їхнього виживання. Це стосується не лише пшениці, а й кукурудзи, рису тощо. На думку [деяких експертів](#), більшість африканців отримують значну частку калорій від споживання злаків, а їхній раціон здебільшого небагатий на білки та мікроелементи. Ця визначальна залежність від пшениці та інших зернових частково є результатом обмежених засобів місцевого виробництва, а також стала наслідком ускладненої системи власності на землю.

Країни Африки, розташовані на південь від Сахари, дотримуються різних режимів у земельних правовідносинах. Деякі земельні угіддя формально не належать фермерам, тоді як багато територій підпадають під традиційну структуру власності, спрямовану на

обслуговування конкретних місцевих громад. Вважається, що [близько двох третин усіх сільськогосподарських земель](#) Центральної та Західної Африки перебувають під загальноприйнятими формами землекористування. Це означає, що невеликі сільськогосподарські громади мають мінімальні можливості (а іноді й зовсім позбавлені стимулів) реагувати на зміни на світових ринках. Ці структурні обмеження у сільському господарстві та національному виробництві є однією з причин, чому більшість африканських країн має меншу спроможність до самозабезпечення в короткостроковій перспективі, що робить їх більш вразливими до змін у ціноутворенні та пропозиції, на відміну від країн, які мають більші запаси та доступ до альтернативних постачальників.

Залежність Північної Африки від російської та української пшениці

Єгипет є найбільшим імпортером пшениці в усьому світі, а 85% сукупного постачання забезпечували Росія та Україна. Із припиненням виробництва та постачання пшениці з України та введенням санкцій проти російського експорту ціни на пшеницю стрімко зросли. Хоча [в Україні досі зберігається 30 мільйонів тонн пшениці](#) та існує значна перспектива високого врожаю цього літа, експорт до Єгипту, який забезпечувався переважно через чорноморські порти (наразі перебувають під блокадою Росії), було призупинено. Це відбувається на тлі зростання інфляції в Єгипті, [яка перевищила 12 відсотків у березні 2022 року](#), та [девальвації](#) національної валюти. Відповідно [зросли](#) ціни на основні продукти, такі як хліб. Єгипетська влада повідомляє, що, враховуючи чутливість країни до зростання цін, вона змушена більше покладатися на свої поточні запаси, яких, за прогнозами, вистачить на 2 – 4 місяці. Зараз Єгипет шукає альтернативних постачальників, як на місцевому, так і на міжнародному рівні, розглядаючи можливість скорочення субсидій на хліб. Питання субсидій на хліб у Єгипті є основним джерелом суперечок між громадянами та єгипетською владою ще з [1950-х років](#). Хліб є основним продуктом харчування для багатьох єгиптян, третина з яких живе за межею бідності. З точки зору влади, субсидії на хліб обходяться близько [2,8 мільярдів доларів США](#), і ця цифра, за прогнозами, буде підвищуватися зі зростанням цін на пшеницю. Завдяки субсидіям ціна на хліб була номінально стабільною з 1980-х років. Риторика про можливі зміни в системі забезпечення субсидій на хліб у контексті економічної кризи несе ризики виникнення соціального невдоволення.

У Лівії ситуація ще більш невтішна, що лише посилює економічні труднощі, які виникли з початком громадянських воєн у 2011 році. Російсько-українська війна загострила продовольчу нестабільність, оскільки Лівія імпортує [75 відсотків](#) пшениці з України та Росії й утримує досить обмежені запаси. Порухення в системі постачання пшениці призвело до підвищення цін на хліб і може посилити тиск з боку громадськості, з яким вже стикається лівійський уряд.

До початку бойових дій Туніс імпортував 80% пшениці з України. Війна підняла ціни на пшеницю до найвищого рівня за останні [14 років](#). Багатьом родинам доводиться докладати значних зусиль щоб дозволити собі хліб та інші основні продукти на основі пшениці. Хліб є одним із товарів, на які урядом Тунісу виділялися значні субсидії. По всій країні вже почали поширюватися повідомлення про [дефіцит хлібобулочних виробів](#). Ситуація ускладнюється ще й через те, що Туніс страждає від [низької ємності сховищ](#) (наразі запаси обмежені трьома місяцями), а оскільки держава також дотує паливо, довелося двічі підвищити ціни на нього в березні через здорожчання нафти. Ці зміни особливо важливо підкреслити, оскільки зростання цін на паливо призводить до здорожчання інших товарів і, особливо у випадку Тунісу, це спричиняє збільшення дефіциту державного бюджету.

Продовольча безпека стала заручницею конфлікту в Україні не лише в країнах Північної Африки. [32%](#) загального імпорту пшениці до Африки надходить з Росії та 12% з України.

[25 країн Африки](#) імпортують понад третину пшениці з України та Росії. Країни, які значною мірою залежать від імпорту пшениці зі Східної Європи, такі як [Сомалі, Судан, Мавританія, Конго, Кенія та Еритрея](#), природно зазнали наслідків конфлікту. У Судані, наприклад, ціна на хліб зросла майже [вдвічі](#). Деякі пекарні були змушені закритися через 60-відсоткове падіння імпорту пшениці з початку війни два місяці тому. Очевидно, що перебої в постачанні пшениці мають серйозні наслідки для продовольчої безпеки на всьому континенті.

Яким чином продовольча небезпека впливає на міграцію?

Нещодавні зриви постачання пшениці не лише загрожують засобам для існування громад, але й підживлюють міграційні прагнення. Відсутність продовольчої безпеки впливає на міграційну поведінку в країнах, регіонах та на міжнародному рівні.

Міграційні процеси в першу чергу відбуваються в межах певної країни чи регіону, причому бідне населення, як правило, страждає першим, що призводить до [збільшення міграції з сільської місцевості до міст](#). Однак трапляється й зворотне, коли мігранти, які були доведені до зубожіння через високі витрати на життя, [залишають міста на користь сімейних фермерських господарств](#), де потрібно працювати щоб прохарчуватися і забезпечити собі засоби до існування. Хоча відносно мало відомо про фактичний склад цих міграційних потоків в кожному з напрямків, можна припустити, що багато хто перебирається до міського середовища, де спостерігається стрімкий розвиток. А коли так зрештою відбувається, це створює додатковий тиск на основні послуги, такі як забезпечення житлом, водопостачання, робочі місця та продовольство, потенційно посилюючи напругу в громадах.

[Дослідження](#) в країнах Африки на південь від Сахари показали, що нестача продовольства також впливає на процеси міжнародної міграції. Тобто, чим гострішим є рівень продовольчої нестабільності, тим вищою є схильність до міграції. Якщо розглядати дефіцит продовольства окремо, то теперішні перебої в системі постачання, швидше за все, призведуть до посилення бажання мігрувати з країн, де пшениця відіграє значущу роль у життєзабезпеченні населення. Однак у довгостроковій перспективі зниження рівня продовольчої безпеки зазвичай призводить до більш низької ймовірності міграції серед [бідного населення](#) через переважну обмеженість матеріальних ресурсів, навіть при тому, що бажання виїхати може залишатися й надалі.

Важливо також підкреслити, що зміни в системі глобального постачання пшениці та зростання цін на продукти харчування в Африці посилюються економічними, політичними та екологічними ускладненнями, на які наражається населення всього континенту, що ще більше посилює обтяжливе становище, з яким громадяни стикаються

щодня, тим самим підживлюючи бажання та рішення мігрувати. Якщо перебої в постачанні пшениці триватимуть і далі, державам Північної Африки, ймовірно, доведеться скоротити основні продовольчі субсидії, що в минулому вже призводило до масових протестів і навіть, як [дехто стверджує](#), до Арабської весни, яка спонукала до повалення режимів, громадянських воєн та значного переміщення населення [по всьому регіону](#) (в тому числі до Європи).

Застереження минулих криз

Дані з Африканського Рогу за 2017 рік показали, що люди, які стикаються з небезпекою, прагнуть шукати найближчого безпечного прихистку. Продовольча криза, яка виникла в регіоні в результаті громадянських воєн у Південному Судані та Сомалі і ще більше посилилася через посуху, не призвела до великого припливу мігрантів з Африканського Рогу до Саудівської Аравії (основне місце призначення для мігрантів з регіону). Натомість відбулося помітне збільшення міграційних потоків до міських територій у постраждалих країнах та до найближчих регіонів. Такі переміщення до міст неподалік або через найближчі міжнародні кордони зазвичай поширені там, де мігранти не можуть дозволити собі переїхати кудись далі, принаймні на початковому етапі. Близькість до домівки мігранта також має велику важливість з огляду на [мовну, релігійну та етнічну спорідненості](#).

Останні дані з Центральної Америки також підкреслюють зв'язок між продовольчою безпекою та еміграцією. У 2014 році посуха Ель-Ніньйо спричинила продовольчу нестабільність та призвела [до значного збільшення нелегальної міграції до США](#) з таких країн, як Сальвадор, Гватемала та Гондурас. За підрахунками, протягом цього періоду 90% емігрантів до США з Гватемали та Гондурасу і 76% з Сальвадору зробили це через посуху та, відповідно, зростання безробіття та насильство. Багато хто з них отримували продовольчу допомогу ще до від'їзду. Цей рух також безпосередньо вплинув на місцеве сільське господарство та, зокрема, скотарство, що потім ще більше погіршило стан виробництва продовольчої продукції.

На Близькому Сході погіршення економічної ситуації в 2011 році та подальші суспільні заворушення призвели до повалення кількох режимів та масового переміщення населення по всьому регіону, а також до Європи. Протести Арабської весни 2011 року, принаймні частково, спровокували скорочення субсидій і зростання цін на продукти харчування. У Єгипті подібні протести спалахували в 1977 і 1984 роках, коли уряд Єгипту скоротив субсидії на хліб. Хвиля таких «хлібних бунтів» зачепила кілька держав регіону протягом 1980-х років. Нещодавно в Єгипті зростання цін на хліб без субсидій сягнуло до [50 відсотків](#), перш ніж було запроваджено контроль над цінами. І це сталося в країні, де [третина населення живе за межею бідності](#). Експерти попереджають, що криза, подібна

до тієї, що зараз розгортається в Лівані, може статися в Єгипті, де може постраждати понад [100 мільйонів](#) людей.

Ці кризи та багато інших слід розглядати як застереження в розумінні впливу продовольчої безпеки на переміщення населення, особливо для країн, які значною мірою залежать від короткострокового імпорту продовольчих товарів, а отже, залишаються вразливими до нестачі продовольства. З'являється все більше доказів того, що продовольча небезпека є важливим фактором як у прагненні, так і в прийнятті рішення мігрувати, не в останню чергу через те, що вона призводить до загострення політичної та соціальної нестабільності. Зменшення залежності від обмеженої кількості постачальників, збільшення диверсифікації постачання, а також робота в напрямку більш самодостатнього виробництва могли б покращити ситуацію для значної кількості населення.

Серед африканських держав вже з'являються факти швидких змін у моделях постачання аби компенсувати загострення ситуації з нестачею продовольства і, таким чином, допомогти запобігти переміщенню населення. Єгипет, наприклад, заявив про намір співпрацювати з постачальниками пшениці з США, Казахстану та ЄС. Багато інших північноафриканських країн так само усвідомлюють, що їхня стабільність залежить від забезпечення достатніх запасів зернових і підтримки низьких цін на продукти харчування. У цьому середовищі ЄС та інші постачальники можуть стати ключовими гравцями в підтримці урядів африканських держав для забезпечення соціальної єдності та захисту населення від різкого зростання цін на продукти харчування, а також запобігання чергового [регіонального хаосу](#).

Вероніка Білгер – керівниця відділу досліджень, Директорат з питань політики, наукових досліджень та стратегії, Міжнародний центр з розвитку міграційної політики.

Несрін Бен Брагім – дослідниця Міжнародного центру з розвитку міграційної політики у Відні. Несрін має досвід проведення досліджень концепцій, інформації та рішень щодо міграційних питань з географічним фокусом на регіоні Близького Сходу і Північної Африки. Серед іншого, вона бере участь у проекті «[PERCEPTIONS](#)».